

KS. MIROSŁAW SITARZ
Lublin

WARUNKI ALIENACJI MAJĄTKU KOŚCIELNEGO WEDŁUG KPK/1983

Kościół katolicki na podstawie prawa wrodzonego, niezależnie od władzy świeckiej, może dobra doczesne nabywać, posiadać i alienować, dla osiągnięcia właściwych sobie celów (kan. 1254).

Biskup Rzymski, na mocy prymatu rządzenia, jest najwyższym zarządcą i szafarzem wszystkich dóbr kościelnych (kan. 1273).

Papież z reguły, zgodnie z soborową zasadą dekoncentracji i decentralizacji¹, nie ingeruje bezpośrednio do zarządu dobrami doczesnymi osób prawnych, ponieważ prawo własności dóbr, należy do tej osoby, która je nabyła zgodnie z prawem. Jednakże jako n a j w y ż s z y z a r z ą d c a ma prawo wydawać odpowiednie przepisy dotyczące nadawania, zarządzania i zbywania dóbr, a jako n a j w y ż s z y s z a f a r z może poszczególne osoby prawne w posiadaniu ograniczać, a nawet częściowo lub całkowicie wyłączać, ilekroć wymaga tego pożytek lub potrzeba Kościoła².

Przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym artykule jest analiza warunków, jakie należy spełnić podczas dokonywania alienacji majątku kościelnego w sposób ważny i godziwy.

1. POJĘCIE ALIENACJI

Prawo kanoniczne używa terminu *alienatio* w podwójnym znaczeniu – w sensie ścisłym i szerszym.

¹ Zob. szerzej: J. K r u k o w s k i, *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*, Lublin 1985, s. 44-54.

² Por. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* (1967 r.) n. 8, 3 (PPK, t. I, z. 1, n. 68. 4.)

1) Przez alienację dóbr kościelnych w sensie ścisłym rozumieć należy taki akt prawny, mocą którego prawo własności (czyli tzw. *dominium directum*) przechodzi z jednego podmiotu na drugi – tak tytułem tzw. darmowym (*titulo gratuito* – np. darowizna, legat itp.), jak obciążającym (*titulo oneroso* – np. sprzedaż, zamiana)³.

2) Alienacja, o której mówi kodeks, jest jednak rozumiana w sensie szerokim jako jakikolwiek akt prawny przenoszący prawo własności rzeczy na kogoś innego, czyli jakakolwiek czynność (*quolibet negotio*), na skutek której majątek osoby prawnej może się znaleźć w gorszej sytuacji (kan. 1295). W tym znaczeniu alienacja to przeniesienie prawa rzeczowego na inną osobę kościelną czy świecką, w wyniku którego stan posiadania osoby kościelnej doznaje jakiegokolwiek uszczuplenia, np. przez nałożenie na dobra kościelne służebności lub zrzeczenie się służebności przysługujących Kościołowi, przez dzierżawę, zastaw, hipotekę, pożyczkę, zrzeczenie się sporu przez zgodę na sąd polubowny (*transactio, compromissum*).

Alienacją w pojęciu prawa kodeksowego nie jest (gdyż nie przynosi pogorszenia stanu posiadania): zaciągnięcie pożyczki bez obciążenia (np. bez hipoteki), korzystna lokata pieniędzy, spłata pożyczki lub kupno rzeczy za pieniądze będące w obrocie a nie ulokowane na stałe jako kapitał, sprzedaż papierów wartościowych, by wybudować potrzebny dom mieszkalny. Nie jest także alienacją utrata dóbr materialnych na skutek przemocy lub kradzieży. Czynności te, choć uszczuplają stan posiadania, nie przenoszą w sposób legalny praw własności.

2. PRZEDMIOT ALIENACJI

Przedmiotem alienacji mogą być rzeczy będące własnością Kościoła, tak ruchome, jak nieruchome (kan. 1254); również miejsca święte (kan. 1222), relikwie (kan. 1190 § 2), obrazy święte, rzeczy kosztowne, a także kapitał stały, nieobiegowy, ulokowany w jakimś przedsiębiorstwie, banku lub papierach wartościowych⁴.

³ Zob. F. W y c i s k, *Alienacja w prawie kanonicznym*, EK, t. I, kol. 369; F. P a s t e r n a k, *Urzędy i beneficja kościelne. Majątek kościelny*, Warszawa 1970, s. 292; W. W ó j c i k, *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego*, t. IV, Lublin 1987, s. 86.

⁴ Z. B ą c z k o w i c z, *Prawo kanoniczne*, t. II, Opole 1958, s. 577.

3. WARUNKI ALIENACJI

Ze względu na stałość celów, którym służy mienie kościelne⁵, sam majątek i związane z tym prawa podlegają ochronie. Dobra kościelne z racji swego przeznaczenia dla celów duchowych, związanych z posłannictwem Kościoła, zostają niejako wyłączone z użytku doczesnego i poświęcone Bogu. Dlatego prawo kanoniczne jest nieprzychylnie jakimkolwiek alienacjom. Wyraża to zasada „res Ecclesiae alienari non posse”. Zakaz ten dotyczy wszystkich osób prawnych, tak kolegialnych jak i niekolegialnych, powstrzymując je od przenoszenia dóbr i dochodów jednej osoby prawnej na drugą. Zakaz ten, choć obowiązuje od zarania dziejów Kościoła, nie jest absolutny, lecz warunkowy. Dlatego prawo kanoniczne ustanawia kontrolę nad wszelkimi czynnościami tego rodzaju, dopuszcza je tylko z konieczności i przy zachowaniu przepisanych formalności. Obowiązują one przy aktach alienacji w znaczeniu ścisłym i szerszym. Kodeks określa warunki ważnej i godziwej, czyli dozwolonej, alienacji oraz zobowiązuje biskupa diecezjalnego i innych ordynariuszy do tego, aby przed podjęciem aktów dotyczących zarządu o większym znaczeniu ze względu na materialny stan diecezji, a także przed wydaniem zezwolenia na akt alienacji, wysłuchali zdania organów konsultacyjnych: rady do spraw ekonomicznych (kan. 492-493), rady kapłańskiej (kan. 495-501) i kolegium konsultorów (kan. 502). Ordynariusz powinien uzyskać zgodę rady ekonomicznej i kolegium konsultorów – oprócz wypadków wyliczonych w prawie powszechnym oraz w prawie fundacyjnym – również dla podjęcia aktów nadzwyczajnego zarządzania i tych alienacji, których wartość mieści się w ramach między najniższą a najwyższą sumą określoną dla własnego kraju. Konferencja biskupów powinna określić, który akt należy do nadzwyczajnego zarządzania oraz najniższą i najwyższą sumę dla własnego kraju.

Kodeks dla ważnego dokonania alienacji wymaga:

1. zachowania postanowień prawa państwowego (kan. 1290),
2. uzyskania zezwolenia kompetentnej władzy (kan. 1291),
3. przeprowadzenia konsultacji z organami doradczymi w celu wysłuchania zdania lub uzyskania zgody (kan. 1292 § 1),
4. zezwolenia Stolicy Świętej (kan. 1292 § 2),
5. wyszczególnienia części wcześniej alienowanych (kan. 1292 § 3),
6. zapoznania się ze stanem materialnym osoby prawnej (kan. 1292 § 4).

⁵ Prawodawca w kan. 1254 § 2 stwierdza: „celami własnymi są głównie: organizowanie kultu Bożego, zapewnienie godziwego utrzymania duchowieństwa oraz innych pracowników kościelnych, prowadzenie dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych”. Por. kan. 222.

Natomiast dla dokonania w sposób godziwy alienacji, której wartość przekracza najniższą określoną sumę, prawodawca wymaga ponadto:

1. słusznej przyczyny,
2. oceny rzeczy alienowanej,
3. zachowania innych środków ostrożności (kan. 1293).

Najpierw zostaną omówione warunki dotyczące ważności, a następnie godziwości alienacji.

3.1. *Warunki wymagane do ważności alienacji*

3.1.1. *Obowiązek zachowania postanowień prawa państwowego*

Prawodawca w kan. 1290 stwierdza: „To, co prawo państwowe na danym terytorium postanawia odnośnie do umów, zarówno w ogólności, jak i w szczególności, oraz do zobowiązań, ma być zachowywane również mocą prawa kanonicznego w odniesieniu do rzeczy podlegających władzy rządzenia Kościoła, z tymi skutkami, chyba że są przeciwne prawu Bożemu lub co innego zastrzega prawo kanoniczne [...]”.

Prawodawca, realizując zasadę pomocniczości, uznaje niejako za swoje i kanonizuje te przepisy prawa cywilnego, które dotyczą umów. Dlatego dokonując alienacji w zakresie kościelnym należy się dostosować do wymogów państwowego prawa o umowach i zobowiązaniach. Prawo państwowe nie obowiązuje, jeśli jest sprzeczne z prawem Bożym naturalnym i pozytywnym, lub jeśli prawo kanoniczne w inny sposób uregulowało daną kwestię⁶.

3.1.2. *Uzyskanie zezwolenia kompetentnej władzy*

Jednym z podstawowych warunków alienacji jest uzyskanie na nią zezwolenia kompetentnej władzy. Różne są okoliczności, w których wymagane jest wspomniane zezwolenie. Najpierw prawodawca uwzględnia wartość rzeczy. W kan. 1291 podaje ogólną zasadę: „Dla dokonania ważnej alienacji dóbr stanowiących stały prawnie nabyty majątek publicznej osoby prawnej, których wartość przekracza określoną w prawie sumę, wymagane jest zezwolenie kompetentnej władzy, zgodnie z przepisem prawa”.

Zezwolenie właściwej władzy wymagane jest, jeśli wartość dóbr alienowanych przekracza sumę określoną w prawie. Rozróżnia się sumę najniższą (*summa minima*), najwyższą (*summa maxima*) i pośrednią (*summa interme-*

⁶ Por. W ó j c i k, dz. cyt., s. 85; J. T. M a r t i n d e A g a r, *Beni temporale missione della Chiesa*, Pamplona 1991, s. 37.

dia). Określenie, jakiej sumy dotyczy planowana alienacja, jest ważne, ponieważ władza udzielająca zezwolenia może być różna – w zależności od wartości rzeczy alienowanej.

Następnie kodeks w kan. 1292 określa kogo należy rozumieć przez kompetentną władzę.

1) Kompetentną władzę ustalają własne statuty – jeśli chodzi o osoby prawne nie podlegające biskupowi diecezjalnemu, a wartość dóbr, których alienacja jest zamierzona, mieści się w ramach między najniższą i najwyższą sumą, określoną dla danego kraju przez konferencję biskupów⁷.

2) Kompetentną władzą jest biskup diecezjalny w odniesieniu do publicznych osób prawnych, gdy chodzi o pozostałe wypadki oraz w razie alienacji dóbr diecezjalnych.

3) Jeśli wartość przekracza najwyższą sumę określoną przez konferencję biskupów albo gdy chodzi o rzeczy darowane Kościołowi na podstawie ślubu, a także o rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych (kan. 1190), to kompetentną władzą jest Stolica Święta.

Konferencja Episkopatu Polski na 227. posiedzeniu plenarnym w dniach od 16 do 18 czerwca 1995 roku określiła równowartość 500 000 dolarów USA jako najwyższą sumę, powyżej której należy się zwracać z prośbą do Stolicy Apostolskiej o zezwolenie na alienację dóbr kościelnych oraz 100 000 dolarów USA jako najniższą sumę wartości dóbr przeznaczonych do alienacji. Powyższe postanowienia zostały zatwierdzone przez Kongregację do Spraw Biskupów⁸.

3.1.3. *Przeprowadzenie konsultacji z organami doradczymi w celu wystudowania zdania lub uzyskania zgody (kan. 1292 § 1)*

Konsultacja czyni decyzję pojedynczego człowieka bardziej przemyślaną, dojrzałą i jest urzeczywistnieniem zasady kolegalności funkcjonującej od pierwszych wieków istnienia Kościoła. Zasada ta pozwala wiernym uczestniczyć w odpowiedzialności za wszelkie dobra Kościoła. Dlatego Kodeks nakłada na wydającego zezwolenie na alienację obowiązek uprzedniej konsultacji z organami doradczymi, podczas której – w zależności od sytuacji – ma on zgodnie z prawem zasięgnąć opinii lub uzyskać zgodę na podjęcie danego aktu. Aby właściwie zrozumieć aktualny kształt prawny konsultacji, należy przeanalizować jak kształtowała się ona na przestrzeni dziejów Kościoła.

⁷ Odnośnie do instytutu zakonnego należy postępować zgodnie z kan. 638.

⁸ Por. „Akta Konferencji Episkopatu Polski”, 1 (1998), s. 143-145.

3.1.3.1. *Obowiązek konsultacji w prawie przedkodeksowym*

W Kościele pierwotnym prezbiterium miasta biskupiego, składające się z kapłanów i diakonów, stanowiło naturalną radę i pomoc biskupa. Mieniem kościelnym rządził biskup na własną odpowiedzialność, ale za wiedzą kapłanów i diakonów, którzy odgrywali szczególną rolę w zarządzie majątkiem. Kapłani byli współpracownikami i przedstawicielami biskupa – Senatem Bożym i radą apostołską⁹. Odpowiedzialność prezbiterów za wspólnotę chrześcijańską polegała nie tylko na wykonywaniu poleceń biskupa, ale zakładała wpływ prezbiterium na przygotowanie i podejmowanie przez biskupa decyzji¹⁰.

Również bogatsi laicy, którzy fundowali świątynie i zakłady charytatywne oraz wspierali akcję pomocy dla biednych, mieli nieraz udział w zarządzie mienia kościelnego. W Afryce *seniores laici* stanowili rodzaj rady kościelnej w sprawach majątkowych. Na Wschodzie zastępowali ich duchowni. Na Zachodzie odmawiano władzom państwowym prawa do ingerencji w zarząd mienia kościelnego¹¹.

Dlatego też na początku swego pasterzowania bp Kartaginy, św. Cyprian, zdecydował, że niczego nie postanowi bez konsultacji z prezbiterium jego diecezji (*sine consilio vestro*)¹².

Biskupi, zgodnie ze zwyczajem, spontanicznie konsultowali się z klerem w ważniejszych sprawach, włączając go w ten sposób do odpowiedzialności w zarządzaniu diecezją. Konsultacja ta, najpierw fakultatywna, z czasem przekształciła się w konsultację obligatoryjną. Biskupi zostali zobowiązani do zasięgnięcia opinii prezbiterium, a w niektórych przypadkach do uzyskania od nich zgody przed podjęciem określonych aktów administracyjnych i jurydycznych¹³.

⁹ Por. „Cuncti similiter revereantur ut Iesum Christum, sicut et episcopum, qui est typus Patris. presbyteros autem ut senatum Dei et concilium apostolorum...”, *Epistula ad Trallianos*, 3, 1, [w:] *Enchiridion Patristicum*, s. 17; Trall. 3, 1, Sch, s. 112.

¹⁰ Por. T. P i e r o n e k, *Rada Kapłańska*, „Prawo Kanoniczne”, 12(1969), nr 3-4, s. 6.

¹¹ Zob. szerzej na ten temat: W. W ó j c i k, *Powstanie i rozwój majątku kościelnego*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. IV, s. 11-19.

¹² Na to, co pisali nasi współprezbiterzy [...], sam nie mogę odpisać. Postanowiłem bowiem na początku moich rządów biskupich nic nie robić bez waszej wiedzy [...] Kiedy z łaski Boga przyjdę do was, wówczas wspólnie, jak tego wymaga wzajemny szacunek, omówimy to wszystko, co się stało, co należy czynić”, *List* 14, 4, [w:] *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, t. I (św. Cyprian – *Listy*), Warszawa 1969, s. 63.

¹³ Zob. J. W r o c e ń s k i, *Rola i zadania prezbiterium w życiu Kościoła partykularnego*, Warszawa 1998, s. 46.

W 419 roku synod w Kartaginie wydaje dekret, w którym stwierdza, że biskupi będą mogli dokonywać alienacji jedynie w koniecznych przypadkach po uzyskaniu zgody od prezbiterium diecezjalnego. W 447 r. papież Leon Wielki (440-461) stwierdza, że zgoda kleru jest wymagana dla ważności aktu sprzedaży i dla wymiany dóbr kościelnych¹⁴. Synod w Toledo w 589 r. postanowił, iż zgoda duchowieństwa miasta biskupiego wymagana jest dla erekcji klasztoru przy kościele parafialnym, dla uwolnienia niewolników w danym kościele, dla usunięcia ze stanu kapłaństwa, dla usunięcia z urzędu archidia-kona itd.

Papież i sobory przypominają, że biskupi winni zasięgać opinii, a niekiedy uzyskać zgodę swej kapituły dla legalności i ważności określonych aktów administracyjnych¹⁵.

W Kościele pierwotnym przez jedenaście wieków konsultacja polegała na wyrażeniu zgody, podjętej w formie zbiorowego, jednomyślnego postanowienia wiernych, duchowieństwa i ludu. Ta długa praktyka eklezjalna miała swe specyficzne znaczenie. Widziano w niej nie tylko wolę ludu, ale i wolę Bożą objawiającą się poprzez jednomyślny akt zgromadzenia (*Vox populi, vox Dei*).

Od końca XII w. papieże określili przypadki, w których biskup przed wydaniem określonych aktów zarządzania zobowiązany był poprosić kapitułę o wyrażenie zgody (*consensus*) lub tylko o wyrażenie opinii (*consilium*). Według prawa kanonicznego pochodzącego z następnego wieku, prośba o zgodę miała moc wiążącą biskupa i była wymogiem do ważności samego aktu. Brak konsultacji biskupa z kapitułą w ściśle określonych przypadkach powodował unieważnienie zarządzenia biskupa. I Sobór Laterański w 1123 r. w kan. 22 stwierdza, że alienacje dóbr kościelnych dokonane przez biskupów *sine communi clericorum ecclesiae* są nieważne. W 1166 r. Aleksander III (1159-1181) unieważnia cesję kościoła dokonaną przez biskupa na rzecz zakonników wbrew woli kapituły katedralnej. W 1168 r. papież zarzuca patriarsze Jerozolimy, że powołuje i odwołuje przeorów i przeorysze oraz inne osoby duchowne zajmujące wyższe urzędy w hierarchii Kościoła *sine consilio fratrum tuorum* i unieważnia powyższe postanowienia. Dwa lata później przypomina temu samemu patriarsze, że winien zasięgnąć opinii swej kapituły przed dokonaniem cesji urzędów, beneficjów i w celu zatwierdzenia elekcji.

¹⁴ C. 52, C. 12, q. 2.

¹⁵ Zob. R. N a z, *Conseil*, [w:] *Dictionnaire de Droit Canonique*, vol. IV, Paris 1949, kol. 267-268; D. S m o l n i k, *La funzione consultiva del Consiglio presbiterale*, Romae 1997.

W dekretach alienacja majątku kościelnego dokonana bez zgody kapituły była nieważna, a sprawca alienacji zaciągał karę ekskomuniki. W 1274 r. na Soborze Lionńskim II ustanowiono kary suspensy od urzędu i beneficjum na duchownych, którzy bez zgody kapituły i licencji papieża przekazywali kościoły lub inne dobra kościelne osobom świeckim¹⁶. Paweł II w konstytucji *Ambitiosae* (1 III 1468 r.) wymagał zezwolenia na alienację rzeczy nieruchomości i drogocennych rzeczy ruchomych. Za nielegalną alienację ustanowił różne kary z pozbawieniem urzędu włącznie¹⁷. Również Ojcowie Soboru Trydenckiego (sesja 25, kan. 11) i Pius IX w konstytucji *Apostolicae Sedis* podkreślali rolę konsultacji i za nielegalną alienację nakładali karę ekskomuniki.

Warunki dotyczące alienacji przed KPK/1917 zostały określone na III plenarnym synodzie w Baltimore w roku 1884¹⁸. Jego inicjatorką była Kongregacja Rozkrzewiania Wiary, zaniepokojona stanem materialnym i poziomem dyscypliny w Kościołach partykularnych USA¹⁹. Zanim doszło do synodu, wspomniana Kongregacja zaaranżowała w Rzymie w dniach od 13 XI do 13 XII 1883 r. spotkanie z amerykańskimi biskupami, którym przedłożyła do dyskusji trzynaście tematów dotyczących reform Kościoła katolickiego w USA. Zwrócono też uwagę na to, że biskup powinien zwoływać kapitułę lub konsultorów kiedykolwiek potrzebowałby ich rady lub zgody, wymaganej prawem powszechnym, a w innych przypadkach cztery razy w roku. Winien także liczyć się z radami swojej kapituły lub konsultorów, jeżeli chodzi o wszelkie sprawy administracyjne.

W czasie rzymskich spotkań przedstawiciele Episkopatu USA określili sytuacje, w których biskupi byliby zobowiązani do wysłuchania wspomnianych organów doradczych i zasięgnięcia od nich opinii albo uzyskania zgody co do podjęcia określonych czynności prawnych.

Po powrocie z Rzymu Arcybiskup Baltimore, Gibbons, powołał pod swoim przewodnictwem komisję teologów do opracowania projektu statutów planowanego synodu plenarnego, który został przesłany wszystkim jego uczestnikom. Zmiany dotyczące alienacji w stosunku do „schematu rzymskiego” były następujące:

¹⁶ C. 2, 3, 8, in VI.

¹⁷ C o o n t e a C o r o n a t a, *Institutiones*, n. 2006.

¹⁸ Zob. P. G u i l d a y, *A history of the Concils of Baltimore (1791-1884)*, New York 1932, s. 221-249.

¹⁹ Por. G. P. F o g a r t y, *The Vatican and the American Hierarchy from 1870 to 1965*, [w:] *Papste und Papsttum*, vol. XXI, Stuttgart 1982, s. 27-28.

1) zgoda konsultorów miała być wymagana tylko w przypadku alienacji dóbr kościelnych przekraczających wartość 3000 dolarów (nr 23);

2) administrator diecezji w sytuacji *sede vacante* byłby obowiązany do uzyskania zgody konsultorów w tych samych przypadkach co biskup diecezjalny (nr 25);

3) do biskupa diecezjalnego należałoby wysłuchanie zdania konsultorów w sprawie wysokości wynagrodzenia proboszczów i ich pomocników, ustalonej poza synodem (nr 295)²⁰;

4) opowiedziano się większością głosów za zastąpieniem w nr 23 terminu „zgoda” wyrazem „rada”, co ułatwiało biskupom alienację dóbr kościelnych;

5) przegłosowano klauzulę tak zmodyfikowanego nr 23 stwierdzającą, że w sprawach alienacji, gdyby tego wymagała konieczność, wystarczy rada dwóch konsultorów²¹;

6) przegłosowano sumę 5000 dolarów jako dolną granicę wartości dóbr kościelnych, których alienacja, według poprzedniej uchwały, wymagała tylko wcześniejszego wysłuchania rady konsultorów;

7) uzależniono decyzję biskupa diecezjalnego w sprawie podwyższenia taks za posługi kościelne od wysłuchania przez niego rady konsultorów²².

Z chwilą zakończenia obrad akta synodu i uchwalone statuty zostały przesłane do Kongregacji Rozkrzewiania Wiary celem uzyskania jej aprobaty. Ta weryfikowała ich treść przez blisko osiem miesięcy (od 28 II 1885 do 21 IX 1885).

Papież Leon XIII zaaprobował uchwalony na synodzie wymóg zasięgnięcia rady konsultorów diecezjalnych jedynie w wypadkach, gdy wartość alienowanych dóbr kościelnych przekraczała sumę 5000 dolarów. Nakazał jednak biskupom diecezjalnym, by przez 10 lat od dnia promulgacji statutów synodalnych składali oni Kongregacji coroczne sprawozdania z dokonanych transakcji.

Po uzgodnieniu i wprowadzeniu odnośnych korekt do tekstu statutów oraz zaakceptowaniu ich przez papieża, Kongregacja Rozkrzewiania Wiary wydała

²⁰ Zob. *Capita proposita et examinata in collationibus, quas coram nonnullis Emis. Cardinalibus Sacrae Congregationis de Propaganda Fide ad praeparandum futurum Concilium plerarium habuerunt Rmi. Archiepiscopi foederatorum Statuum Americae Septemtrionalis Romae congregati*, APF, Acta, vol. 252 (1883/II), fol. 1145-1150.

²¹ J. R. P u n d e r s o n, *Diocesan Consultors*, s. 85: „However, where there is uregent necessity, the advice of two consultorsis sufficient”.

²² Zob. *Schema Decretorum Concilii Plenarii Baltimorensis tertii*, Baltimore 1884, s. XXXV.

w dniu 21 IX 1885 roku dekret, w którym orzekła, że zostały one zaaprobowane przez Stolicę Apostolską i zezwoliła na ich promulgację²³.

Do obowiązku biskupa należało uzyskanie opinii konsultorów przy dokonywaniu alienacji, gdy jej wartość przekraczała 5000 dolarów oraz podwyższanie taks za posługi kościelne²⁴.

Średniowieczna praktyka konsultacyjna i rozwiązania prawne wypracowane przez synody USA oraz Kongregację Rozkrzewiania Wiary zostały włączone do KPK/1917 r.

3.1.3.2. *Obowiązek konsultacji w KPK/1917*

Promulgowany 27 V 1917 r. KPK (z mocą obowiązującą od 19 V 1918 r.) nakładał na biskupa diecezjalnego obowiązek uzyskania zgody kapituły katedralnej (grona konsultorów diecezjalnych), rady administracyjnej i zainteresowanych osób (w razie sprzeciwu jednego z organów konsultacyjnych ordynariusz działa nieważnie²⁵), wyrażonej kolegialnie zgodnie z kan. 101 § 1, w następujących przypadkach:

1) na dokonanie alienacji dóbr doczesnych Kościoła, których wartość nie przekraczała 30 000 lirów lub franków, a wynosiła więcej niż 1000 lirów lub franków w złocie (zob. kan. 1532 § 3);

2) na dzierżawę lub najem jakichkolwiek dóbr kościelnych, jeżeli wartość dzierżawy przekraczała 30 000 lirów, przy czym kontrakt dzierżawny obowiązywał przez mniej niż 9 lat, albo wartość dzierżawy obracała się między 30 000 a 1000 lirów, a dzierżawa była zawierana na czas dłuższy niż 9 lat (zob. kan. 1541 § 2 n. 2);

3) na uzyskanie własności głównej gruntu posiadanego w wieczystej dzierżawie, którego wartość wynosiła od 1000 do 30 000 lirów (zob. kan. 1542 § 1 i kan. 1532 § 3);

4) na wystąpienie przed sądem w imieniu kościoła katedralnego albo biskupich dóbr stołowych, w charakterze powoda lub pozwanego, jeżeli groziła utrata sumy wyższej niż 1000 lirów (zob. kan. 1653 § 1).

Należy dodać, że oprócz zgody kapituły katedralnej, rady administracyjnej i zainteresowanych osób potrzebne było także uprzednie pozwolenie Stolicy

²³ Zob. *Decretum recognitionis Concilii Plenarii Baltimorensis, 21 September 1885*, AAB, 79-S-5, [w:] *Acta et Decreta Concilii Plenarii Baltimorensis Tertii A. D. MDCCCLXXXIV*, Baltimore 1886, s. XV-XVI.

²⁴ Tamże, s. 112-114.

²⁵ Por. C. Cons. 12 VII 1919, AAS 11 (1919), s. 416.

Apostolskiej, gdy chodziło o alienację kosztowności lub rzeczy, których wartość przekraczała 30 000 franków lub lirów (kan. 1534 § 1). W 1951 r. Kongregacja Konsystorialna postanowiła, że konieczne jest pozwolenie Stolicy Świętej na alienację majątku, którego wartość przekracza nie 300 000, lecz 10 000 franków lub lirów oraz zaciągnięcie długów i zobowiązań ponad wymienioną sumę²⁶.

W przypadkach, kiedy wartość nie przekraczała 1000 franków lub lirów, wystarczało pozwolenie ordynariusza miejsca, który powinien wysłuchać zdania rady administracyjnej i uzyskać zgodę osób zainteresowanych. Przy wartościach ponad 1000, a poniżej 10 000 franków powinien on uzyskać zgodę kapituły katedralnej, diecezjalnej rady administracyjnej i osób zainteresowanych.

3.1.3.3. *Obowiązek konsultacji w KPK/1983*

KPK postanawia: „Biskup diecezjalny przed podjęciem aktów zarządzania, które zważywszy na stan ekonomiczny diecezji, są większej wagi, powinien wysłuchać zdania rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów; natomiast do podjęcia aktów nadzwyczajnego zarządzania, a nadto w przypadkach szczegółowo określonych w prawie powszechnym lub w akcie fundacyjnym, potrzebuje zgody wspomnianej rady i kolegium konsultorów. [...] Konferencja biskupów zaś powinna określić, które czynności należy uważać za akty nadzwyczajnego zarządzania” (kan. 1277).

Akty, jakie biskup diecezjalny wydaje zarządzając dobrami diecezji, są trojakiego rodzaju: akty mniejszej lub większej wagi albo akty nadzwyczajnego zarządzania. Akty mniejszej wagi (*actus minoris momenti*) biskup podejmuje swobodnie zgodnie z ogólnymi zasadami roztropnego zarządzania, natomiast akty większej wagi (*actus maioris momenti*) – wysłuchawszy zdania dwóch organów konsultacyjnych: rady do spraw ekonomicznych (kan. 492) i kolegium konsultorów (kan. 502), zgodnie z przepisem kan. 127. Do podjęcia zaś aktów nadzwyczajnego zarządzania (*actus extraordinariae administrationis*) nie wystarczy wysłuchać opinii wspomnianych organów, lecz należy uzyskać ich zgodę. Chodzi o to, by działalność biskupa w wyjątkowo ważnych sprawach ekonomicznych diecezji była roztropna i słuszna w sposób nie budzący wątpliwości. Akt większej wagi, do którego bez wątpienia należy alienacja, jest nieważny, jeśli został podjęty przez biskupa diecezjalnego bez wysłuchania opinii rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów;

²⁶ AAS 43(1951), s. 602.

to samo odnosi się do aktów nadzwyczajnego zarządzania, jeśli biskup podjął je, nie zapoznawszy się z opinią powyższych organów bądź nie uzyskawszy ich zgody (kan. 127)²⁷.

Akty większej wagi mają charakter względny; na ich określenie ma wpływ sytuacja ekonomiczna diecezji. Powinny one być określone w statutach lub w prawie partykularnym. Wykaz aktów nadzwyczajnego zarządzania sporządza konferencja biskupów²⁸. Niekiedy prawo powszechne domaga się od biskupa, aby przed podjęciem określonego aktu uzyskał zgodę rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów, jak również zainteresowanych osób (kan. 1292). Tego samego może domagać się akt fundacyjny²⁹.

Tylko w wypadku wyłączenia jakiegoś kościoła ze sprawowania w nim kultu Bożego i przeznaczenia go na cele świeckie prawodawca nakłada na biskupa diecezjalnego obowiązek wysłuchania innego organu konsultacyjnego i tylko za zgodą tych, którzy w stosunku do tego kościoła nabyli słuszne uprawnienia, jeśli dobro dusz nie doznaje wskutek tego żadnej szkody (kan. 1222 § 2).

Zgoda właściwej władzy wymagana jest przy alienacji, jeśli jej wartość przekracza sumę określoną w prawie. Władza udzielająca zgody określona jest w kan. 1292 i zależy od wartości rzeczy alienowanej. W kan. tym prawodawca stwierdza, że „gdy wartość dóbr, których alienacja jest zamierzona, mieści się w ramach między najniższą i największą sumą, określoną dla własnego kraju przez Konferencję Episkopatu, kompetentną władzę, jeśli idzie o osoby prawne nie podlegające biskupowi diecezjalnemu, ustalają własne statuty. W innym razie kompetentną władzą jest biskup diecezjalny, za zgodą rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów, jak również zainteresowanych osób. Ich zgodę musi uzyskać biskup diecezjalny także w wypadku alienacji dóbr diecezji”. Tak więc najniższą i najwyższą sumę powinna określić

²⁷ Przełożony do podjęcia czynności potrzebuje zgody lub rady niektórych pojedynczych osób:

- 1) gdy jest wymagana zgoda, akt przełożonego jest nieważny bez zwrócenia się do nich o wyrażenie zgody albo podjęty wbrew ich zdaniu lub któregoś z nich;
- 2) gdy jest wymagana rada, akt przełożonego byłby nieważny bez wysłuchania opinii tych osób;
- 3) przełożony nie ma obowiązku postąpić zgodnie z udzieloną radą, nawet gdyby ona była zgodna, jednakże bez poważnego powodu – przez siebie ocenionego – nie powinien postępować wbrew wyrażonemu przez nich zdaniu, zwłaszcza gdy ono jest zgodne.

²⁸ Konferencja Episkopatu Polski dotychczas nie ustanowiła prawa w tej kwestii.

²⁹ Zob. T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, Olsztyn 1996, s. 41.

lić konferencja biskupów. Jeśli wartość transakcji nie przekracza sumy najniższej, nie podlega ona przepisom o alienacji. Gdy wartość alienowanych dóbr przekracza sumę najniższą, ale nie przekracza sumy najwyższej, do ważności tego aktu potrzebna jest zgoda właściwej władzy. Jeśli dana osoba prawna nie podlega biskupowi diecezjalnemu, władzę tę określa statut tej osoby, natomiast jeśli podlega – kompetentny do udzielenia zgody jest biskup, który, aby alienacja była ważnie dokonana, potrzebuje uprzedniej akceptacji rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów oraz osób zainteresowanych.

Także przed dokonaniem alienacji dóbr diecezji biskup powinien uzyskać zgodę rady do spraw ekonomicznych i kolegium konsultorów.

Prawo kodeksowe wylicza sytuacje, w których biskup diecezjalny ma tylko zasięgnąć opinii, a w których nakłada obowiązek uzyskania zgody.

KPK zobowiązuje biskupa diecezjalnego do zasięgnięcia opinii kolegium konsultorów i rady ekonomicznej przed podjęciem aktów zarządzania o większym znaczeniu ze względu na materialny stan diecezji (kan. 1277)³⁰.

KPK przewiduje następujące wypadki, w których biskup diecezjalny potrzebuje zgody³¹ rady ekonomicznej i kolegium konsultorów do ważności aktów prawnych:

1) Przy wydawaniu pozwoleń na alienację dotyczącą dóbr stanowiących stały prawnie nabyty majątek publicznej osoby prawnej podległej biskupowi diecezjalnemu lub fundacji diecezjalnej, których wartość przekracza sumę określoną w prawie (zob. kan. 1277, 1291);

2) Przy alienacji dóbr, których wartość mieści się w granicach dolnej i górnej sumy ustalonej przez konferencję biskupów, należących do publicznej osoby prawnej, nie podlegającej danemu biskupowi diecezjalnemu, gdy statuty tej osoby nie wskazują kompetentnego autorytetu kościelnego, jak również w wypadku alienacji dóbr diecezji (kan. 1292 § 1);

3) Przy alienacji jakichkolwiek dóbr, których wartość przekracza najwyższą sumę ustaloną przez Konferencję Episkopatu lub gdy chodzi o rzeczy

³⁰ Zob. A. V i a n a, *Organización del gobierno en la Iglesia*, Pamplona 1995, s. 261-262; F. B o l o g n i n i, *Lineamenti di diritto canonico*, Torino 1996, s. 198-199.

³¹ Zob. na ten temat: R. P a r a l i e u, *Guide pratique du Code de Droit Canonique. Notes pastorales*, Bourges 1985, s. 171; J. T. M a r t i n d e A g a r, *Elementi di Diritto Canonico*, Roma 1996, s. 92; P. E r d ö, *Egyházjog*, Budapest 1991, s. 285-286; F. J. R a m o s, *Le Diocesesi nel Codice di Diritto Canonico. Studio giuridico-pastorale sulla organizzazione ed i raggruppamenti delle Chiese particolari*, Roma 1997; J. I. A r r i e t a, *Diritto dell'organizzazione ecclesiastica*, Milano 1997, s. 436.

darowane Kościołowi na podstawie ślubu, a także rzeczy kosztowne z racji artystycznych lub historycznych (kan. 1292 § 2);

4) Przy podejmowaniu jakiegokolwiek transakcji, na skutek której majątek osoby prawnej może się znaleźć w gorszej sytuacji (kan. 1295).

3.1.4. *Zezwolenie Stolicy Świętej*

Jeżeli wartość dóbr alienowanych osoby prawnej podległej biskupowi diecezjalnemu przekracza sumę najwyższą ustaloną przez konferencję biskupów, prawodawca wymaga, aby oprócz zgody kolegium konsultorów, rady do spraw ekonomicznych i zainteresowanych osób, biskup diecezjalny uzyskał zezwolenie Stolicy Apostolskiej, a konkretnie zezwolenie Kongregacji ds. Duchowieństwa³². Zgoda ta i zezwolenie wymienionej Kongregacji są potrzebne biskupowi diecezjalnemu także w wypadku alienacji rzeczy darowanych Kościołowi na podstawie ślubu albo rzeczy o wielkim walorze artystycznym lub historycznym³³.

Kongregacja ds. Duchowieństwa postanowiła, że do ważności alienacji, zwłaszcza, jeżeli stanowią one dar dla Kościoła, konieczna jest opinia komisji ds. sztuki sakralnej i komisji liturgicznej oraz rzeczoznawców³⁴. Ponadto prawodawca stwierdza, że nie wolno wyrażać zgody na alienację dóbr kościelnych, które są przedmiotem kultu ze strony wiernych. Wyraźne postanowienie w tym względzie zawiera kan. 1190 § 1 i 2. Według przepisów podanych w tymże kanonie nie mogą być ważnie alienowane w jakikolwiek sposób ani relikwie, ani też obrazy otaczane wielką czcią wiernych.

3.1.5. *Wyszczególnienia części wcześniej alienowanych*

Jeżeli rzecz, która ma być alienowana, jest podzielna, w prośbie o zezwolenie na alienację trzeba wyszczególnić części wcześniej alienowane; w przeciwnym razie udzielone zezwolenie jest nieważne (kan. 1292 § 3).

Rzecz podzielna (*res divisibilis*) może stanowić jedność fizyczną, np. grunty, lub moralną, np. księgozbiór. Przepis ten ma na celu nie dopuścić do

³² Zob. art. 98 konst. apost. *Pastor bonus*, AAS 80(1988), s. 841-923.

³³ Zob. AAS 14 (1922), s. 159. Gdy chodzi o rzeczy stanowiące dar dla Kościoła, to można uwzględnić orzeczenie Kongregacji Soboru z dnia 14 I 1921 r. Kongregacja ta określiła, że darem dla Kościoła jest to, co zostało złożone na ołtarzu lub na poświęconym obrazie, gdy nic nie wskazuje na wolę przeciwną darczyńcy.

³⁴ AAS 63 (1971), s. 313.

stopniowego alienowania całej rzeczy podzielnej bez zezwolenia kompetentnej władzy³⁵.

3.1.6. *Obowiązek zapoznania się ze stanem materialnym osoby prawnej*

Obowiązek ten dotyczy rady ekonomicznej i kolegium konsultorów. Zawarty jest w § 4 kan. 1292, w którym prawodawca stwierdza: „Ci, którzy powinni mieć udział w alienowaniu dóbr poprzez udzielenie rady lub wyrażenie zgody, mogą to zadanie wykonać dopiero po dokładnym zapoznaniu się ze stanem ekonomicznym osoby prawnej oraz z alienacjami już dokonanymi”. Dlatego wyżej wymienione gremia uczestniczące w alienacji powinny najpierw zbadać, czy chodzi o *patrimonium* stałe (stałe uposażenie osoby prawnej) i czy przez alienację nie będzie grozić instytucji ruina ekonomiczna.

3.2. *Warunki godziwej alienacji*

KPK po wyliczeniu wymogów koniecznych do dokonania ważnej alienacji w kan. 1293 stwierdza: „Dla dokonania alienacji, której wartość przekracza najniższą określoną sumę, w sposób godziwy wymaga się ponadto:

1° słusznej przyczyny, jak nagląca potrzeba, wyraźna korzyść, pobożność, miłość lub inna poważna racja pasterska;

2° oceny rzeczy alienowanej, dokonanej na piśmie przez rzeczoznawców. Należy ponadto zachować inne środki ostrożności przepisane przez kompetentną władzę, aby uniknąć szkody Kościoła”.

3.2.1. *Słuszna przyczyna*

T. Pawluk za słuszną przyczynę (*iusta causa*) uważa: konieczność przeprowadzenia remontu kościoła, zakup nieodzownych sprzętów liturgicznych, unowocześnienie gospodarki poprzez sprzedaż rzeczy zbędnych, udzielenie pomocy w wybudowaniu obiektu sakralnego, chęć pośpieszenia z pomocą ubogim w czasie wojny lub innej klęski, potrzeba wybudowania lub konsekracji domu parafialnego itp.³⁶ Jako przykład naglącej konieczności W. Wójcik wymienia spłatę długów terminowych i budowę kościoła. Natomiast miłość oznacza troskę o biednych i chorych³⁷.

³⁵ Por. P a w l u k, dz. cyt., s. 51.

³⁶ Tamże.

³⁷ W ó j c i k, dz. cyt., s. 90.

3.2.2. Wycena rzeczy alienowanej

Jako drugi warunek konieczny do godziwości alienacji prawodawca wymienia wycenę rzeczy dokonaną na piśmie przez biegłych. Konsultorzy pracujący nad reformą KPK/1917, a w tym wypadku nad kan. 1530, odrzucili projekt pominięcia wyceny rzeczy przeznaczonej do alienacji. Zwrócili uwagę na to, że konieczne jest pismo nie tylko jako świadectwo w aktach, ale i jako motyw skłaniający biegłych do sporządzenia dokładnej i prawdziwej wyceny. Eksperti winni mieć kwalifikacje naukowe i uznaną biegłość zawodową. Uzupełnieniem tej normy jest kan. 1294, w którym ustawodawca stwierdza: „Przedmiotu nie powinno się zazwyczaj alienować za cenę niższą, niż wskazano w wycenie”. W nadzwyczajnych okolicznościach możliwe byłoby alienowanie za cenę niższą, niż ocenili rzeczoznawcy. W takiej sytuacji, jak wynika z dyskusji konsultorów przygotowujących reformę poprzedniego kodeksu, potrzebna byłaby na to dodatkowa zgoda władzy udzielającej zezwolenia³⁸. W § 2 tegoż kanonu prawodawca nakazuje, aby: pieniądze otrzymane z alienacji ulokować na korzyść Kościoła lub roztropnie zadysponować, zgodnie z celami alienacji.

3.2.3. Zachowania innych środków ostrożności

Ustawodawca postanawia, że powinny być zachowane także inne środki ostrożności, przepisane przez kompetentną władzę, aby uniknąć szkody Kościoła (kan. 1293 § 2). Norma ta ma na celu zabezpieczenie przed możliwymi stratami. Środki ochrony mogą być różne i zależą od miejscowych warunków. Np. władza kompetentna może nakazać, aby sprzedaż była publicznie zapowiedziana albo – jak sugeruje T. Pawluk – ze względu na zmieniającą się wartość pieniądza, by alienacji dokonywano poprzez zamianę³⁹.

4. ŚRODKI PRAWNE PRZECIWIW BEZPRAWNEJ ALIENACJI

W razie alienacji dóbr kościelnych, dokonanej wprawdzie bez zachowania formalności przepisanych prawem kościelnym, lecz ważnej w świetle prawa państwowego, do kompetentnej władzy kościelnej należy decyzja – po dokładnym rozważeniu wszystkiego – czy i jaką skargę, mianowicie osobową

³⁸ Zob. szerzej tamże, s. 90-92.

³⁹ Zob. dz. cyt., s. 52.

lub rzeczową, przez kogo i przeciw komu należy wnieść dla odzyskania praw Kościoła (kan. 1296).

Skarga osobowa (*actio personalis*) jest skierowana przeciwko temu, który bezprawnie dokonał alienacji, bądź przeciw jego spadkobiercom, natomiast skarga rzeczowa (*actio realis*) przeciwko każdemu posiadaczowi rzeczy nieważnie alienowanej; pierwsza ma na celu uzyskanie odszkodowania, druga zaś zwrot rzeczy. W tym drugim przypadku posiadacz mógłby wystąpić przeciwko bezprawnie alienującemu o zwrot zapłaty i poniesionych kosztów.

Przeciwko alienującemu dobra kościelne bez przepisanego zezwolenia, oprócz skargi cywilnej, można wnieść skargę karną. Ten, który świadomie dokonał nielegalnej alienacji, powinien być ukarany sprawiedliwą karą (kan. 1377).

Władzą właściwą (*auctoritas competens*), o której jest mowa w omawianym przepisie, jest ta władza, do której należy wydanie pisemnego zezwolenia na ważną alienację. Skargę wnosi się do trybunału kościelnego; jednakże, gdyby chodziło o alienację ważną w świetle prawa cywilnego, niekiedy należałoby ją wnieść do sądu świeckiego.

Dodać należy, że pominięcie formalności alienacyjnych przejawia się w zignorowaniu warunków dopuszczalności alienacji lub też w dokonaniu aktu bez uzyskania potrzebnych zezwoleń. W pierwszym wypadku, np. w razie wywłaszczenia czy konfiskaty nieruchomości kościelnych, należy przy zmianie sytuacji skorzystać z możliwości przywrócenia stanu pierwotnego. Jeśli miały miejsce tylko niedociągnięcia formalne przy korzystnej czy nawet tylko nieszkodliwej alienacji, należy dokonać sanacji aktu nieważnego⁴⁰.

THE CONDITIONS FOR ALIENATION OF CHURCH PROPERTY ACCORDING TO THE CLC/1983

S u m m a r y

In the article *The conditions for alienation of Church property according to the CNC/1983* the notion of alienation is presented, its subject-matter and the legal actions necessary for valid and appropriate execution of this act.

The conditions for valid alienation, discussed in the paper, are: the duty to keep to the provisions of state law, the necessity to obtain a licence of the competent authority and of

⁴⁰ Por. W ó j c i k, dz. cyt. s. 94.

holding consultations with advisory organs, permission from the Holy See, specifying the parts that have already been alienated. On the other hand the conditions for appropriate alienation are: a sound cause, a pricing of the alienated thing, taking other precautions. Also legal means against illegal alienation are discussed.

Translated by Tadeusz Karłowicz